

УДК: 341.64 : 341.66

DOI: 10.15587/2523-4153.2021.247423

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ОСНОВИ МЕХАНІЗМУ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ РІШЕНЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ ДО НАЦІОНАЛЬНОЇ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ

У. Х. Гулям

How to cite:
Gudiam, U. (2021). The international legal basis for implementation of judgments of the European court of human rights into the domestic legal system. *ScienceRise: Juridical Science*, 4 (18), 31–35. doi: <http://doi.org/10.15587/2523-4153.2021.247423>

An analysis of the international legal bases of implementation of the decisions of the European Court of Human Rights to the national legislations of the member states of the Council of Europe is carried out. Such implementation takes various forms, and in general there is no single implementation mechanism. At the same time, the importance of implementing the decisions of the European Court of Human Rights lies in the state's fulfillment of its obligations both to the world community of states and to its own citizens.

Forms and methods that ensure the progressive development of national law, taking into account the practice of international courts are considered. The synthetic research method determines the impact of ECtHR decisions on the structure of national law, which stimulates the transformation of its entire branches. It is demonstrated how the ECtHR promotes the formation of progressive legal institutions in legal systems, exerting organizational and civilizational influence on the legal systems of states.

It is emphasized that the principle of legal certainty, by which the international court assesses vague and insufficiently clear provisions of national law, is fundamental for the implementation of the case law of the ECtHR into national laws. With this influence, the ECtHR determines the nature of lawmaking and law enforcement in the country.

As a result, it is concluded that the most effective mechanism for implementing the principle of legal certainty in the state is the adoption of general measures contained in the pilot decisions of the ECtHR. The second important mechanism is the application of the rules of law by national courts, taking into account the case law of the ECtHR, which ensures the interpretation of human rights rules in a way that is most acceptable to the national legal system.

Keywords: *implementation, ECtHR practice, pilot judgments, legal certainty, legal system.*

© The Author(s) 2021

This is an open access article under the Creative Commons CC BY license hydrate

1. Вступ

При існуючій величезній кількості поглядів щодо поняття «імплементация» (від англ. implement – «здійснювати», «забезпечувати виконання»; implementation – «здійснення», «виконання») в цілому розуміння зводиться до фактичного забезпечення реалізації виконання міжнародних зобов'язань на внутрішньодержавному рівні, включаючи формально певні способи інкорпорування міжнародно-правових норм у національну правову систему.

Все зазначене повністю відноситься до імплементации європейського права (при тому, що європейське право не є частиною міжнародного права), включаючи і імплементацию рішень ЄСПЛ. Сенс імплементации рішень ЄСПЛ у тому, що, сприймаючи він зобов'язання, пов'язані із захистом прав особистості, зобов'язане їх виконувати, з загальновизнаного принципу міжнародного права *parata sunt servanda*. Тим самим імплементация рішень Європейського Суду виступає юридичним механізмом, за допомогою якого національна влада забезпечує виконання цих рішень, а разом з цим і реальний захист порушених прав.

2. Літературний огляд

Проблематика імплементации міжнародного права активно привертає увагу дослідників. Серед найбільш видатних фахівців, що працювали над цим питанням, слід виділити позицію І. І. Лукашука, на думку якого імплементация є процесом втілення в дію міжнародних договорів, що слід розглядати в поєднанні правотворчої та організаційно-виконавчої діяльності держави [1, с. 36]. Що стосується безпосередньо імплементации Європейської конвенції з прав людини, слід звернути увагу на праці Н. І. Севостьянової, яка розглянула міжнародний досвід імплементации Конвенції та

можливості його застосування в Україні [2, с. 334]. В більш практичній площині застосування Конвенції в національних судових процесах цю проблему розглядає О. Гаврилук [3, с. 231]. Проміжні підсумки процесу імплементації практики ЄСПЛ в Україні підводять М. Гнатовський та Ю. Іоффе. Будучи головою Європейського комітету проти катувань, М. Гнатовський відзначає, що «на жаль, Україна не зробила помітного прогресу в застосуванні заходів, яких вимагають рішення ЄСПЛ, якими приписуються як зміни до законодавства, так і забезпечення ефективної імплементації цих змін до адміністративної практики» [4]. Деякі практичні аспекти імплементації рішень ЄСПЛ в галузі кримінального права досліджені в англійській статті О. Капліної та А. Туманянц [5, с. 102], в якій авторки песимістично констатували повільність імплементації рішень Страсбурзького суду в правовій системі України. З їхніми висновками корелює дослідження К. Крахмалової, в якому досліджується конкретний приклад імплементації практики ЄСПЛ в Україні в адміністративній справі [6, с. 139]. Тож існує потреба у комплексному дослідженні зі встановлення причин повільності імплементації практики ЄСПЛ в Україні, яке наразі в літературі відсутнє.

3. Мета та задачі дослідження

Метою статті є виявлення правових механізмів, за допомогою яких відбувається імплементація практик міжнародних судів до національного законодавства.

Для досягнення цієї мети поставлені такі завдання:

- дослідити наявні теорії імплементації міжнародного права;
- виявити механізми імплементації практики міжнародних судів;
- встановити які з цих механізмів застосовуються в Україні.

4. Матеріали та методи

В обґрунтування дослідження використовуються роботи українських та іноземних фахівців, та на емпіричному матеріалі міжнародно-правових актів та судової практики. За допомогою синтетичного методу дослідження визначається вплив рішень ЄСПЛ на структуру національного права, що стимулює трансформацію цілих його галузей. Демонструється в який спосіб ЄСПЛ сприяє становленню в правових системах прогресивних правових інститутів, справляючи організаційний та цивілізаційний вплив на правові системи держав.

5. Результати дослідження та їх обговорення

Міжнародно-правова доктрина виходить із того, що способами імплементації міжнародного права до національних правових систем є трансформація та інкорпорація [4, с. 395] (хоча правомірно також говорити про адаптацію, поглинання, рецепцію). Норма внутрішньодержавного права, якою обслуговується процес трансформації права, виявляється у відповідності внутрішньодержавного і міжнародного права. З позиції цього підходу трансформація міжнародно-правової норми можлива шляхом:

а) певної переробки норм відповідного міжнародного договору під час перенесення їх у національне законодавство (зазвичай це відбувається через необхідність урахування національних правових традицій та стандартів юридичної техніки);

б) загального, особливого або конкретного відсилання;

в) прямої рецепції міжнародної норми у внутрішньому законі чи відсилання внутрішнього закону до міжнародної норми;

г) «автоматичної» трансформації, коли ратифіковані міжнародні договори автоматично стають частиною національного законодавства (правовою основою такого способу імплементації є, наприклад, положення частини статті 9 Конституції України [6]).

Передумовою імплементаційної правотворчості є згода держави на обов'язковість для її міжнародного договору, що засвідчена відповідним нормативно-правовим актом. Початковим питанням, яке має вирішуватися в процесі імплементації є встановлення характеру дії міжнародного договору. Тобто міжнародно-правова норма має містити вказівку на певну, змістовну, юридично обов'язкову, соціальну спрямованість діяльності.

Яким би не був обраний державою спосіб імплементації міжнародно-правових норм, він повинен відповідати вимогам статті 27 Віденської конвенції про право міжнародних договорів, за якою держава не може посилатися на норму свого внутрішнього законодавства для виправдання невиконання міжнародного договору [7].

У сучасній доктрині міжнародного права, крім зазначених способів переведення норм міжнародного права у внутрішньодержавне, вказують і на легітимацію – процедуру прийняття особливого внутрішньодержавного акту з метою забезпечення виконання державою норм міжнародних чи індивідуальних міжнародно-правових актів. На відміну від інкорпорації, легітимація є норма-

льним процесом прийняття внутрішньодержавного акту того чи іншого рівня, який виступає одночасно і як трансформаційний акт [8, с. 56].

Все зазначене повністю відноситься до імплементації європейського права, включаючи імплементацію рішень ЄСПЛ. СENS імплементації рішень ЄСПЛ у тому, що коли держава бере на себе зобов'язання з дотримання прав людини, вона має виконувати них повністю відповідно до принципу *pacta sunt servanda*. імплементація рішень Європейського Суду виступає юридичним механізмом, за допомогою якого національна влада забезпечує виконання цих рішень, а разом з цим і реальний захист порушених прав.

Правовою основою імплементації рішень ЄСПЛ в Україні є положення Конституції України та Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», відповідно до яких Україна визнає обов'язковість для себе практики ЄСПЛ *ipso facto*, без додаткових угод та без необхідності окремого імплементаційного акту. Це відповідає положенню статті 46 Конвенції про захист прав людини і основних свобод, за якою «Високі Договірні Сторони зобов'язуються виконувати остаточні рішення Суду в будь-яких справах, у яких вони є сторонами» [9]. Йому відповідає норма статті 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», згідно із якою суди застосовують при розгляді справ Конвенцію та практику Суду як джерело права. Відповідні норми можна знайти і в усіх українських процесуальних кодексах.

Нерідко імплементацію практики ЄСПЛ до законодавства пов'язують виключно з пілотними постановами Суду. Проте вивчення проблеми вказує і на інші шляхи імплементації правових позицій ЄСПЛ на національному рівні національного законодавця прояви імплементації міжнародних стандартів з прав людини можна простежити у таких нормативно-правових актах законодавства України. Кримінальним кодексом, прийнятим 01.09.2001 р., було скасовано смертну кару, запроваджено норму щодо заборони тортур (ст.127), розширено норму недоторканності житла (ч. 5, ст. 36). Дані норми були приведені у відповідність до Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, який був ратифікований Верховною Радою у 1997 р. Також встановлення відповідності міжнародним стандартам спостерігається у Цивільному кодексі від 16.01.2003 р., де отримали закріплення такі основні принципи прав людини саме: свобода власності, свобода підприємництва, свобода договору, неприпустимість довільного втручання у сферу особистого життя. Закон України «Про вибори народних депутатів України» від 17.11.2011 р. закріплює такий міжнародний стандарт, як право брати участь у веденні державних справ, голосувати та бути обраним.

Реалізація рішень ЄСПЛ у національному законодавстві здійснюється у різних формах, загальнодержавний механізм здійсненості таких рішень не відрізняється уніфікацією, відповідно спостерігається варіативність форм та способів впливу на національного законодавця. У той же час, як показує вивчення проблеми, можна виділити два способи, що відрізняються конкретністю та предметною спрямованістю, а так само і властивими їм формами направлення впливу рішень ЄСПЛ на національну легіслатуру:

- 1) вплив у цілому на розвиток національної правової системи;
- 2) інші форми впливу, які визначають прийняття конкретних законодавчих актів.

Обидва напрямки до певної міри прив'язані до загальних та індивідуальних заходів, що містяться в постановях ЄСПЛ, хоча і не визначаються ними повністю. Конкретний вплив визначається через механізми національного права та його структуру. Визначним для української правової системи виступає основоположний принцип верховенства права. На зв'язок практики ЄСПЛ з принципом верховенства права неодноразово вказував Конституційний Суд України, наприклад коли наголосив, що відповідність закону вимагає наявності підґрунтя в національному законодавстві і відповідності принципу верховенства права так, як його роз'яснив в своїй практиці Європейський суд з прав людини [10].

Дійсно, діяльність Європейського Суду націлена на виявлення у діяльності національних органів публічної влади системних проблем, що призводять до порушення прав та свобод людини. Суд аналізує обставини (фактичні та юридичні) передбачуваного порушення, причинами яких можуть бути різноманітні законотворчі помилки, дефекти законодавства, його пробільність та ін. Оскільки головним завданням Європейського Суду є вироблення рекомендацій щодо розвитку та вдосконалення системи захисту прав людини для національних судів, очевидно, що рішення Суду є своєрідним стимулом до внесення законодавчих чи інших змін у правову систему держави. За загальним визнанням, вплив практики ЄСПЛ істотно позначається на всіх галузях права, але це стосується процесуальних гілок права — кримінально-процесуального, цивільно-процесуального, господарсько-процесуального права, законодавства про пенітенціарну систему, відшкодування шкоди від дій держави, підвищення відкритості та транспарентності роботи судів і державних органів та ін.

Структурні перетворення в національній правовій системі залежать від імплементації до законодавства та правозастосовної практики принципів права, сформульованих ЄСПЛ у своїй діяльності. На це прямо вказує ЄСПЛ у своїх рішеннях. Зокрема, ЄСПЛ вказував на необхідність приведен-

ня практики українських судів у відповідність до практики ЄСПЛ в інтересах верховенства права у справах «Совтрансавтохолдінг проти України» [12], «Бурміч проти України» [13] та інших.

В цьому напрямку діяльність ЄСПЛ має підкреслено конкретний характер і національна влада, як правило, надає цій діяльності більш менш виражені інституційні форми. Відповідно до основних їх перш за все можна віднести такі.

По-перше, це ухвалення державою конкретних заходів законодавчого характеру. Реалізація цього завдання, як правило, нормативно визначена та покладається на спеціалізовані органи держави.

По-друге, це внесення змін до національного законодавства внаслідок прийняття ЄСПЛ «заходів загального характеру», які містяться у пілотних постановках ЄСПЛ. Ухвалення таких постанов передбачено ст. 61 Регламенту Європейського Суду з прав людини, прийнятого 21 лютого 2011 р. Суд виносить пілотну ухвалу, будучи пов'язаною Конвенцією про захист прав людини та основних свобод за фактами скарги, а не за абстрактними оцінками та за ними визначає вид заходів загального характеру, які держава-відповідач має прийняти в силу резолютивної частини постанови у строки, які він також може встановити у тій же частині рішення (пункти 1, 3 та 4 правила 61 Регламенту) [14].

По-третє, формою впливу рішень ЄСПЛ на національного законодавця є конструктивна взаємодія (співпраця) із нею загальнодержавного органу конституційного контролю, що є відповідальним за імплементацію рішень ЄСПЛ. В Україні таким органом є Міністерство юстиції України.

По-четверте, вплив рішень ЄСПЛ на національного законодавця можливий опосередковано, через судові рішення, або прецеденти — акти, які містять певні правила, які суди нижчого рівня застосовують при розгляді аналогічних справ.

По-п'яте, можливою формою впливів рішень ЄСПЛ на національне законодавство може бути внесення змін до нормативно-правового акту, що був підданий критиці Судом, через його тлумачення таким чином, що найбільше відповідає практиці ЄСПЛ.

6. Висновки

1. Теорії міжнародного права відомо декілька теорій імплементації міжнародно-правових норм до національної правової системи, зокрема трансформація, відсилка, реценція. Вибір конкретної моделі та успішність її застосування залежить від ступеню легітимації міжнародно-правового припису в правовій системі держави. Під легітимацією тут розуміється засвоєння міжнародно-правової норми як такої, що є не тільки правовою, але обґрунтованою та застосовною в національній правовій системі. Держава не може посилається на положення власного внутрішнього права для обґрунтування порушення міжнародно-правового зобов'язання, проте ступінь реалізації цього зобов'язання всередині залежить від легітимації, а ступінь легітимації — від обраної моделі.

2. Для імплементації практики міжнародних судів використовуються механізми виконання у вигляді індивідуальних та загальних заходів. Індивідуальні заходи спрямовані на виправлення конкретного правопорушення, загальні — на викорінення ситуації, що викликала порушення. Власне до імплементації можна віднести лише заходи загального порядку. Ними можуть бути зміни до законодавства, корекція практики, навчання та інші.

3. В Україні рівень імплементації практики ЄСПЛ незадовільний. Не вдалося досягти достатнього рівня навіть виконання індивідуальних заходів, а імплементація заходів загального порядку залишається вкрай незадовільною. Певну увагу приділяється лише імплементації пілотних постанов ЄСПЛ, в той час як для виконання рішень заходи загального характеру практично не здійснюються. Існує нагальна потреба в новому підході до імплементації всіх рішень ЄСПЛ до національної правової системи України.

Література

1. Лукашук, И. И. (1992). *Функционирование международного права*. Москва: Наука, 222.
2. Севостьянова, Н. И. (2013). *Имплементация Конвенции про захист прав людини і основоположних свобод — міжнародний досвід та уроки для України*. Правове забезпечення ефективного виконання рішень і застосування практики Європейського суду з прав людини. Одеса: Фенікс, 334–348.
3. Гаврилюк, О. (2018). Проблемні питання застосування практики Європейського суду з прав людини національними судами. *Підприємництво, господарство і право*, 4, 231–238.
4. Gnatovskyy, M., Ioffe, Y. (2017). *Twenty Years of the ECHR in Ukraine*. EJIL: Talk. Available at: <https://www.ejiltalk.org/twenty-years-of-the-echr-in-ukraine/>
5. Kaplina, O., Tumanyants, A. (2021). ECtHR Decisions That Influenced the Criminal Procedure of Ukraine. *Access to Justice in Eastern Europe*, 1 (9), 102–121. doi: <http://doi.org/10.33327/ajee-18-4.1-a000048>
6. Krakhmalova, K. (2020). “All in their power”: a gloss to the European Court of Human Rights’ judgement in the case of Tsezar and Others v. Ukraine. *Opolskie Studia Administracyjno-Prawne*, 18 (4), 139–149. doi: <http://doi.org/10.25167/osap.3437>

7. Конституція України (1996). Документ № 254к/96-ВР. 28.06.1996. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 30, 141. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
8. Віденська конвенція про право міжнародних договорів (1986). Відомості Верховної Ради Української РСР, 17, 343.
9. Сазонов В. (2019). Імплементція європейського досвіду в практику кримінологічного забезпечення економічної безпеки України. Вісник Пенітенціарної асоціації України, 2, 142–151. doi: <http://doi.org/10.34015/2523-4552.2019.2.14>
10. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (1950). Міжнародний документ No. 995_004. 04.11.1950. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995_004
11. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень абзацу першого пункту 40 розділу VI "Прикінцеві та перехідні положення" Бюджетного кодексу України (2018). № 7-р/2018. 11.10.2018. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-18#Text>
12. Справа "Совтрансавто-Холдинг" проти України». Available at: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-125110>
13. Рішення у справі «Бурмич та інші проти України». Available at: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-192193>
14. Регламент Європейського суду з прав людини (2003). Документ № 980_067. 01.11.2003. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_067#Text

Received date 09.11.2021

Accepted date 14.12.2021

Published date 30.12.2021

Гулям Умид Хазратович, аспірант, кафедра міжнародного та європейського права, Національний університет «Одеська юридична академія», Фонтанська дорога, 23, Одеса, Україна, 65009
E-mail: gulam.ymid@gmail.com